

देवातिथिः काण्वः। इन्द्रः, १५-१८ पूषा वा, १९-२१ कुरुङ्गः। प्रगाथः (विषमा बृहती, समा सतोबृहती),
२१ पुरउष्णिक् ।

यदिन्द्र प्रागपागुदङ्गवा हूयसे नृभिः। सिमा पुरू नृषूतो अस्यानवेऽसि प्रशर्ध तुर्वशे ॥ ८.००४.०१

यत्- यदा । इन्द्र । त्वम् । प्राक्- प्राच्याम् । अपाक्- प्रतीच्याम् । उदक्- उदीच्याम् । न्यक्-
नीच्याम् । नृभिः- मनुष्यैः । हूयसे- आहूयसे । सिम- श्रेष्ठेति सायणः । प्रशर्ध- प्रकर्षबलवन् ।
आनवे- स्तावके । णु स्ततौ । आभिमुख्येन नौति स्तौतीति आनवः । तुर्वशे- क्षिप्रकारिणि । पुरू-
बहुधा । नृसूतः- निष्पन्नरसः । असि- भवसि ॥१॥

यद्वा रुमे रुशमे श्यावके कृप इन्द्र मादयसे सचा ।

कण्वासस्त्वा ब्रह्मभिः स्तोमवाहस इन्द्रा यच्छन्त्या गहि ॥ ८.००४.०२

यत्- यदा । रुमे- रोदनोपलक्षितदुःखनाशिनि । रोदनं मा भवत्विति रुमा । रुशमे-
पापशमनकारिणि । रुं पापं शमयतीति रुशमः । श्यावके- अरुणे गतिशीले वा । कृपे- कर्मण्ये ।
इन्द्र । सचा- सहैव । मादयसे- तृप्तो भवसि । तदा । कण्वासः- मन्त्रविदः । स्तोमवाहसः-
मन्त्रवाहकाः । इन्द्र । त्वा- त्वाम् । ब्रह्मभिः- मन्त्रैः । यच्छन्ति- ददति । आ गहि- आगच्छ ॥२॥

यथा गौरो अपा कृतं तृष्यन्नेत्यवेरिणम् ।

आपित्वे नः प्रपित्वे तूयमा गहि कण्वेषु सु सचा पिब ॥ ८.००४.०३

यथा । तृष्यन्- तृष्णायुक्तः । गौरः- कृष्णमृगः । इरिणम्- निस्तृणम् । अपा कृतम्- जलपूर्णं
तटाकम् । अव एति- गच्छति तथा । नः- अस्माकम् । आपित्वे- बान्धव्ये । प्रपित्वे- प्राप्ते । तूयम्-
क्षिप्रम् । आ गहि- आगच्छ । कण्वेषु- मन्त्रवित्सु । सचा- सहैव । सु- सुष्ठु । पिब-
रसमनुभव ॥३॥

मन्दन्तु त्वा मघवन्निन्द्रेन्दवो राधोदेयाय सुन्वते।

आमुष्या सोममपिबश्चमू सुतं ज्येष्ठं तद्दधिषे सहः ॥ ८.००४.०४

मघवन्- सम्पद्युक्त। इन्द्र- परमेश्वर। सुन्वते- रसनिष्पादकाय। राधोदेयाय- संसिद्धिदानाय।

इन्दवः- हृदयस्पर्शिनः क्लेदनशीला रसाः। त्वा- त्वाम्। मन्दन्तु- तर्पयन्तु। चमूसुतम्-

द्यावापृथिव्योर्निष्पन्नम्। ज्येष्ठम्- मुख्यम्। सोमम्- रसम्। आमुष्य- अपहृत्य। अपिबः-

अनुभूतवान्। तत्- ताम्। सहः- शक्तिम्। दधिषे- धारयसि ॥४॥

प्र चक्रे सहसा सहौ बभञ्ज मन्युमोजसा। विश्वे त इन्द्र पृतनायवो यहो नि वृक्षा इव येमिरे ॥ ८.००४.०५

सहसा- शक्त्या। प्र- प्रकर्षेण। सहः- शत्र्वभिभवम्। चक्रे- अकरोत्। ओजसा- बलेन। मन्युम्-

क्रोधम्। बभ- बिभेद। यहो- महात्मन्। इन्द्र- परमेश्वर। विश्वे- सर्वे। ते- अमी। पृतनायवः-

त्वया सह युद्धकामाः शत्रवः। वृक्षा इव- तरव इव। नि येमिरे- स्तम्भितास्तिष्ठन्तीति भावः ॥५॥

सहस्रेणेव सचते यवीयुधा यस्त आनल्लुपस्तुतिम्।

पुत्रं प्रावर्गं कृणुते सुवीर्ये दाश्रोति नमउक्तिभिः ॥ ८.००४.०६

यः। ते- तव। उपस्तुतिम्- मन्त्ररूपं स्तोत्रम्। आनट्- व्याप्नोति। सः। यवीयुधा- तरुणेन।

सहस्रेणेव- प्रभूतेन। सचते- समवैति। यः। नमउक्तिभिः- प्रणामयुक्तस्तोत्रैः। दाश्रोति- तुभ्यं

ददाति। दाशु दाने। सः। प्रावर्ग- शत्रूणां वर्जयितारम्। पुत्रम्। सुवीर्ये- शोभनपराक्रमे। कृणुते-

कुरुते ॥६॥

मा भेम मा श्रमिष्मोग्रस्य सख्ये तव। महत्ते वृष्णो अभिचक्ष्य कृतं पश्येम तुर्वशं यदुम् ॥ ८.००४.०७

उग्रस्य- उद्गूर्णस्य। तव- ते। सख्ये- मैत्र्याम्। मा। भेम- भीता वयम्। मा। श्रमिष्म- श्रान्ता

भवेम। ते- तव। वृष्णः- वर्षकं बलम्। महत्। अभिचक्ष्यम्- प्रख्यापनीयम्। कृतम्। तुर्वशम्-

क्षिप्रकारिणम्। यदुम्- याज्ञिकम्। यजते इति यदुरिति शब्दकल्पद्रुमे। नियतं वा। यम उपरमे।

पश्येम ॥७॥

सव्यामनु स्फिग्यं वावसे वृषा न दानो अस्य रोषति।

मध्वा सम्पृक्ताः सारघेण धेनवस्तूयमेहि द्रवा पिब ॥ ८.००४.०८

वृषा- वर्षक इन्द्रः। सव्यामनु स्फिग्यम्- सव्येन कटिप्रदेशोपलक्षितदेहैकदेशेन। वावसे- कृत्स्नं जगद्वस्ते। दानः- अवरखण्डयिता। दो अवरखण्डने। अस्य- इमम्। न। रोषति- हिनस्ति। सारघेण- मधुमक्षिकासम्बन्धिना। मध्वा- मधुना। सम्पृक्ताः- संयुक्ताः। रससंयुक्ता इति भावः। धेनवः- चिद्रश्मयः। एहि- तानायाहि। द्रव- द्रुतं सर। पिब- अनुभव ॥८॥

अश्वी रथी सुरूप इद्रोमाँ इदिन्द्र ते सखा।

श्वात्रभाजा वयसा सचते सदा चन्द्रो याति सभामुप ॥ ८.००४.०९

अश्वी- प्राणतुरगयुक्तः। रथी- शोभनरंहणः। सुरूपः- सुन्दरः। गोमान्- तेजस्वी। इन्द्र- ईशनाधिदैवत। ते- तव। सखा- मित्रभूतः। श्वात्रभाजा- सम्पत्सम्भक्ता सोमः। वयसा- हव्येन। सचते- समवैति। सदा। चन्द्रः- आह्लादकरः। अथवा चन्द्रसम्बन्धी। सभाम्- देवयजनदेशम्। उप याति- आगच्छति ॥९॥

ऋश्यो न तृष्यन्नवपानमा गहि पिबा सोमं वशाँ अनु।

निमेघमानो मघवन्दिवेदिव ओजिष्ठं दधिषे सहः ॥ ८.००४.१०

ऋश्यः- गौरः। न- इव। तृष्यन्- तृषितः। अवपानम्- रसम्। आ गहि- आगच्छ। वशान् अनु- यथाकामम्। सोमम्- रसम्। पिब- अनुभव। मघवन्- इन्द्र। निमेघमानः- वृष्ट्युदकानि अवाङ्मुखानि सिञ्चन्। दिवेदिवे- प्रतिदिनम्। ओजिष्ठम्- अतिशयेन तेजोयुक्तम्। सहः- बलम्। दधिषे- धारयसि ॥१०॥

अध्वर्यो द्रावया त्वं सोममिन्द्रः पिपासति। उप नूनं युयुजे वृषणा हरी आ च जगाम वृत्रहा ॥ ८.००४.११

अध्वर्यो- ध्वरविरोधकर्मकाम । त्वम् । सोमम्- रसम् । द्रावय- द्रवणशीलं कुरु । इन्द्रः । पिपासति-
पातुमनुभवितुमिच्छति । नूनम्- निश्चयेन । वृषणा- वर्षकौ । हरी- प्राणाश्वौ । उप युयुजे-
योजितवान् । वृत्रहा- आवरणबाधक इन्द्रः । च । आजगाम- आगतवान् ॥११॥

स्वयं चित्स मन्यते दाशुरिर्जनो यत्रा सोमस्य तृप्सि ।

इदं ते अन्नं युज्यं समुक्षितं तस्येहि प्र द्रवा पिब ॥ ८.००४.१२

यत्र । सोमस्य- सोमेन रसेन । तृप्सि- तृप्यसि । सः । दाशुरिः- दायकः । जनः । स्वयम्- स्वतः ।
चित्- एव । मन्यते- त्वां मननं करोति । इदम्- अयम् । ते- तव । युज्यम्- सुयोजितः । अन्नम्-
रसः । समुक्षितम्- आसिक्तः । तस्य- तम् । आ इहि- आगच्छ । प्र- प्रकर्षेण । द्रव- सर । पिब-
अनुभव ॥१२॥

रथेष्ठायाध्वर्यवः सोममिन्द्राय सोतन । अधि ब्रध्नस्याद्रयो वि चक्षते सुन्वन्तो दाश्वध्वरम् ॥ ८.००४.१३

अध्वर्यवः- ध्वरविरोधकर्मकामाः । रथेष्ठा- लक्ष्यप्रापकरंहणप्रतीकवाहनस्थाय । इन्द्राय-
ईशानाधिदेवताय । सोमम्- रसम् । सोतन- निष्पादयत । ब्रध्नस्य- मूलस्य । अद्रयः- ग्रावाणः
स्थैर्यप्रतीकाः । दाश्वध्वरम्- दातुर्यजमानस्य अध्वरसम्बन्धिनं सोमं रसम् । सुन्वन्तः-
निष्पादयन्तः । वि चक्षते- विशेषेण प्रकाशन्ते ॥१३॥

उप ब्रध्नं वावाता वृषणा हरी इन्द्रमपसु वक्षतः ।

अर्वाञ्च त्वा सप्तयोऽध्वरश्रियो वहन्तु सवनेदुप ॥ ८.००४.१४

ब्रध्नम्- आधारम् । उप वावाता- सम्भजन्तौ । वृषणा- वर्षकौ । हरी- प्राणाश्वौ । इन्द्रम् । अपसु-
अस्माकं शोभनकर्मसु । वक्षतः- प्रापयतः । अर्वाञ्चम्- अस्मदभिमुखम् । त्वा- त्वाम् । सप्तयः-
प्राणाश्वाः । अध्वरश्रियः- यज्ञलक्ष्मीभूताः । सवना- सम्भजनानि । उप वहन्तु- प्रापयन्तु ॥१४॥

प्र पूषणं वृणीमहे युज्याय पुरूवसुम् । स शक्र शिक्ष पुरूहूत नो धिया तुजे राये विमोचन ॥ ८.००४.१५

पूषणम्- पोषकम् । पुरूवसुम्- मधवन्तम् । युज्याय- योगाय । प्र- प्रकर्षेण । वृणीमहे- वरणं
कुर्मः । शक्र- शक्तिमन् । पुरुहूत- बहुभिः साहाय्यायाहूत । विमोचन- बन्धविमोचक । इन्द्र ।
धिया- बुद्ध्या । तुजे- वृत्रबाधनाय । राये- सम्पदे । नः- अस्मभ्यम् । शिक्ष- विद्यां देहि ॥१५॥

सं नः शिशीहि भुरिजोरिव क्षुरं रास्व रायो विमोचन ।

त्वे तन्नः सुवेदमुस्त्रियं वसु यं त्वं हिनोषि मर्त्यम् ॥ ८.००४.१६

विमोचन- बन्धविमोचक । भुरिजोः- भुजयोः स्थितम् । क्षुरम् । इव । नः- अस्मान् । सम्- सम्यक् ।
शिशिहि- तीक्ष्णीकुरु । रायः- सम्पदः । रास्व- यच्छ । यम्- यां सम्पदम् । मर्त्य- मनुष्यं प्रति ।
त्वम् । हिनोषि- प्रेरयसि । तत्- ताम् । सुवेदम्- शोभनज्ञानमयीम् । उस्त्रियम्- चिद्रश्मिमयीम् ।
वसु- सम्पदम् । नः- अस्माभिः प्राप्तव्याम् । त्वे- त्वयि भवतु ॥१६॥

वेमि त्वा पूषन्नृञ्जसे वेमि स्तोतव आघृणे । न तस्य वेम्यरणं हि तद्वसो स्तुषे पज्राय साम्ने ॥ ८.००४.१७

पूषन्- पोषक । त्वा- त्वाम् । ऋञ्जसे- प्रसाधयितुम् । वेमि- कामये । आघृणे- दीप्तिमन् । स्तोतवे-
स्तोतुं कामये । वसो- शरण्य । स्तुषे- स्तोत्रे । पज्राय- दृढाय । साम्ने- समाधानयुक्ताय ।
सामगानयुक्ताय । तत् । तस्य- तादृशस्य भवतः । अरणम्- अरमणम् । न । वेमि- कामये । हि-
खलु ॥१७॥

परा गावो यवसं कच्चिदाघृणे नित्यं रेक्णो अमर्त्य ।

अस्माकं पूषन्नविता शिवो भव मंहिष्ठो वाजसातये ॥ ८.००४.१८

कच्चित्- कस्मिंश्चित्काले । आघृणे- दीप्तिमन् । गावः- धेनवश्चिद्रश्मयः । यवसम्- भौमभोगाय ।
परा- परा गच्छन्ति । अमर्त्य- अमर । तत् । रेक्णः- गोरूपं रश्मिरूपं धनम् । नित्यमस्माकमस्तु ।
अस्माकम्- नः । पूषन्- पोषकः । अविता- रक्षकः । शिवः- मङ्गलः । वाजसातये- सद्गतिलाभाय ।
मंहिष्ठः- अतिशयेन दाता महनीयः । भव ॥१८॥

स्थूरं राधः शताश्वं कुरुङ्गस्य दिविष्टिषु। राज्ञस्त्वेषस्य सुभगस्य रातिषु तुर्वशेषमन्महि ॥ ८.००४.१९
दिविष्टिषु- दिव्यैषणासु। कुरुङ्गस्य- कुरुङ्गतृष्णावत् जिज्ञासासम्पन्नस्य। त्वेषस्य- दीप्तस्य।
सुभगस्य- सौभाग्यवतः। राज्ञः- स्वामिनः। रातिषु- दानेषु। तुर्वशेषु- क्षिप्रेषु। स्थूरम्- बृहतीम्।
शताश्वम्- प्रभूतप्राणसम्पन्नम्। राधः- संसिद्धिम्। अमन्महि- ज्ञातवन्तः ॥१९॥

धीभिः सातानि काण्वस्य वाजिनः प्रियमैधैरभिद्युभिः।

षष्टिं सहस्रानु निर्मजामजे निर्यूथानि गवामृषिः ॥ ८.००४.२०

वाजिनः- सद्गतिमतः। काण्वस्य- मन्त्रविदः। अभिद्युभिः- दिव्यैः। प्रियमैधैः- प्रिययज्ञैः। सातानि-
सम्भक्ताः सम्पदः। ऋषिः- अहं सूक्ष्मदर्शी। निर्मजाम्- शुद्धानाम्। गवाम्- धेनूनां चिद्रश्मीनाम्।
षष्टिं सहस्रा- प्रभूतान्। यूथानि- सङ्घान्। धीभिः। अजे- अगच्छम् ॥२०॥

वृक्षाश्चिन्मे अभिपित्वे अरारणुः। गां भजन्त मेहनाश्वं भजन्त मेहना ॥ ८.००४.२१

मे- मया। अभिपित्वे- धने अभिप्राप्ते सति। वृक्षाः- तरवः। चित्- अपि। अरारणुः- अशब्दयन्।
मेहना- महनीयाम्। गाम्- धेनुं चिद्रश्मिम्। भजन्त- असेवन्त। मेहना- महनीयम्। अश्वम्-
तुरगं प्राणम्। भजन्त ॥२१॥

Dr. R.